

κείμενο | Βασίλης Αθαν. Μαυρομάτης
φωτογραφικό αρχείο | αρχιτέκτονας-πολεοδόμος

Η "Κομόρα" της Θεσσαλονίκης

Στο προηγούμενο τεύχος σας παρουσιάσαμε το σύμβολο της πόλης της Θεσσαλονίκης, τον Λευκό πύργο, με την κατεδαφισμένη σήμερα περιτείχισή του. Αυτή τη φορά προτείνουμε να μεταφερθούμε λιγάκι παλιότερα, τότε που η Μακεδονία ήταν τμήμα της αχανούς Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Εποχές σίγουρα πολύ αιματηρές, ιδιαίτερα για τη νέα θρησκεία, τον Χριστιανισμό, που υποσχόταν να απαλλάξει τους ανθρώπους από όλα τα δεινά και τον φόβο που είχε συσσωρεύσει η Ρωμαϊκή Κοσμοκρατορία.

Εκείνα τα χρόνια, επί αυτοκράτορος Γαλέριου, η Θεσσαλονίκη μεσουρανούσε στο παγκόσμιο στερέωμα.

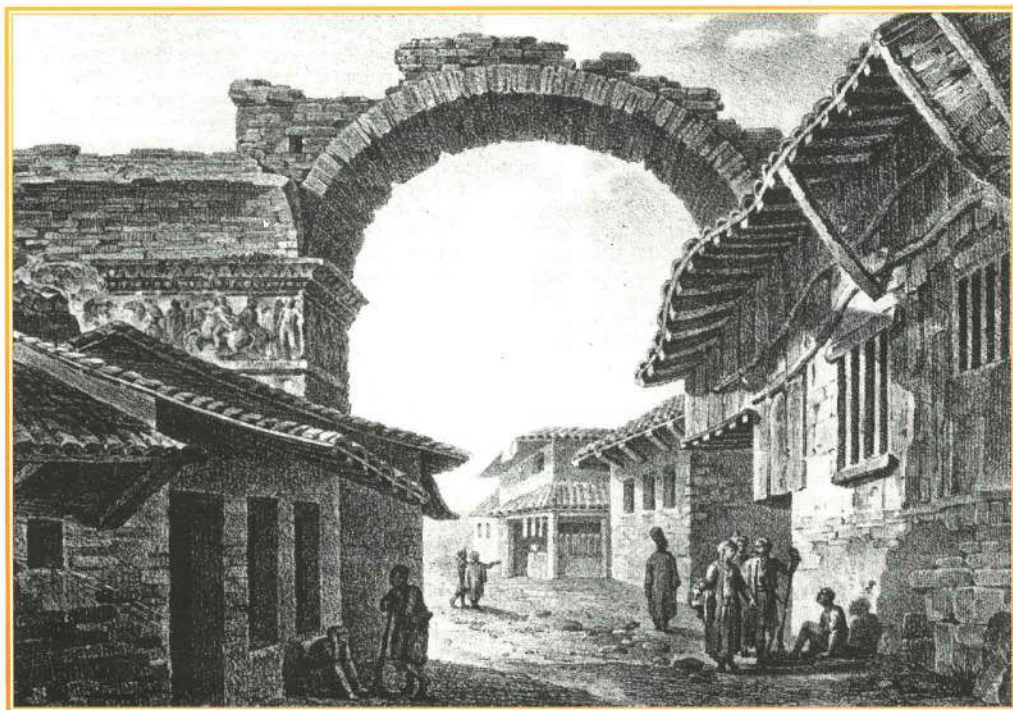
Ήταν η αδιαφιλονίκητη πρωτεύουσα των Βαλκανίων. Ως έδρα του Καίσαρα της Ανατολής έπρεπε να είναι στολισμένη με καλλιμάριμα παλάτια, με στάδια και ιπποδρόμους, με αναθηματικές ασίδες που θα ιστορούσαν περίλαμπρες νίκες εναντίον των εχθρών, μόνιμο ενθύμιο της φοβερής δύναμης και του μεγαλείου της Ρώμης. Τμήμα ενός τέτοιου μνημείου είναι και η γνωστή σε όλους **Καμάρα** ή **Τόξο του Γαλέριου**, που βρίσκεται πάνω στη σημερινή Εγνατία οδό, κοντά στην Πλατεία Συντριβανίου.

Αποτελούσε μέρος ενός θριαμβικού τόξου που βρισκόταν περίπου στο μέσο ενός μνημειώδους αρχιτεκτονικού συγκροτήμα-

τος, που περιλάμβανε τα **Ανάκτορα του Γαλέριου**, τον **Ιππόδρομο**, τη **Ροτόντα** και το **Οκτάγωνο** της σημερινής **Πλατείας Ναυαρίνου**. Και όλα αυτά συνδεδεμένα με μνημειακές στοές, οδούς και περιστύλια σε μια συνολική έκταση διακοσίων στρεμμάτων. Δεν χρειάζεται να έχει κανείς υπερβολικά πλούσια φαντασία για να αντιληφθεί την αίσθηση που προκαλούσε στους συγχρόνους του το όλο μεγαλόπρεπο θέαμα.

Θα μπορούσαμε να πούμε χωρίς να υπερβάλλουμε ότι, η εποχή του Γαλέριου για τη Θεσσαλονίκη ήταν, από άποψη, αρχιτεκτονικής και μνημειακής ανάπτυξης, αντίστοιχη με την εποχή του Περικλή για την Αθήνα ή του Ιουστινιανού για την Κωνσταντινούπολη.

Άποψη της Καμάρας, από τα ΝΑ, σε χαρτακιό που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του E.M. Cousinery, Voyage dans la Macedoine, Paris, 1831.

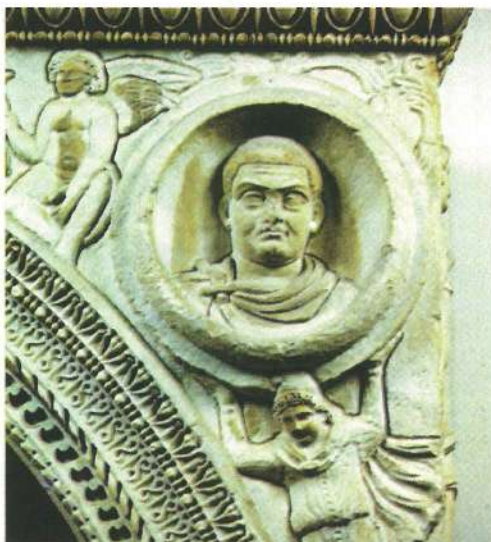
Αναπαράσταση παρέλασης τμήματος ρωμαϊκού στρατού με τους "κατάφρακτους" επικεφαλής του (αρχές 4ου αιώνα) από το βιβλίο *Late Roman Cavalryman, 236-565 AD, London: Osprey, 1995.*

Τια να καταλάβουμε όμως καλύτερα όλα αυτά, πρέπει να ανατρέξουμε και να ψηλαφίσουμε την ιστορική περίοδο που αναφέρεται στα τελευταία χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Οι συνεχείς πολεμικές δραστηριότητες των υποδούλων λαών και φυλών, η διοικητική αποσύνθεση, η έντονη ανάμειξη των λεγεώνων στα πολιτικά πράγματα και η πραι-

τωριανή απολυταρχία, σε συνδυασμό με την ανικανότητα των περιφερειακών τοποτηρητών και τα φαινόμενα παρανόμου πλουτισμού, έδειχναν να έχουν πλήξει ανεπανόρθωτα το κύρος και την ίδια την υπόσταση της απέραντης αυτοκρατορίας.

Η κατάσταση έβαινε κλιμακωτά επιδεινούμενη και η πειθώ του **gladius** είναι σαφώς αμφισβητήσιμη.

◀ *Ανάγλυφη προτομή του Γαλέριου μέσα σε κυκλικό πλαίσιο ασπίδας (από τη διακόσμηση του μαρμαρίνου τόξου που βρέθηκε στο Οκτάγωνο του Ανακτόρου).*

Λεπτομέρεια της ΝΑ πλευράς του ΝΑ πεσσού. Στην κάτω ζώνη εικονίζονται οι Διοκκλητιανός και Γαλέριος να προσφέρουν θυσία στους προστάτες θεούς τους, ενώ στην πάνω ζώνη ο Γαλέριος δέχεται την προσβεία του Αφαρβάν, φίλου του βασιλιά των Περσών Ναρσή. Η φωτογραφική λήψη έγινε το 1916 από φωτογράφο της Φωτογραφικής Υπηρεσίας του Γαλλικού Στρατού κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Σε αυτή την κρίσιμη και ταραγμένη εποχή, με έκδηλα τα σημάδια πολιτικής γήρανσης των ιθυνόντων, εμφανίζεται ένας ικανός και διορατικός ηγέτης που οργανώνει εκ βάθρων την Αυτοκρατορία και προλαμβάνει τη διάλυσή της: ο Γάιος Αυρήλιος Βαλέριος Διοκλής Διοκκλητιανός.

Στις 17 Σεπτεμβρίου 284 ανακηρύσσεται Αυτοκράτορας από τους στρατηγούς του, μετά τη δολοφονία του Νουμεριανού, εγκαινιάζοντας έτσι την πρώτη περίοδο της βασιλείας του (285-293).

Για την καλύτερη εποπτεία του αχανούς κράτους προλαμβάνει ως συμβασιλέα του τον έμπιστο Μάρκο Αυρήλιο Βαλέριο Μαξιμιανό, αναγορεύοντάς τον διαδοχικά σε Καίσαρα την 1η Μαρτίου 286 και Αύγουστο την 17η Σεπτεμβρίου 287.

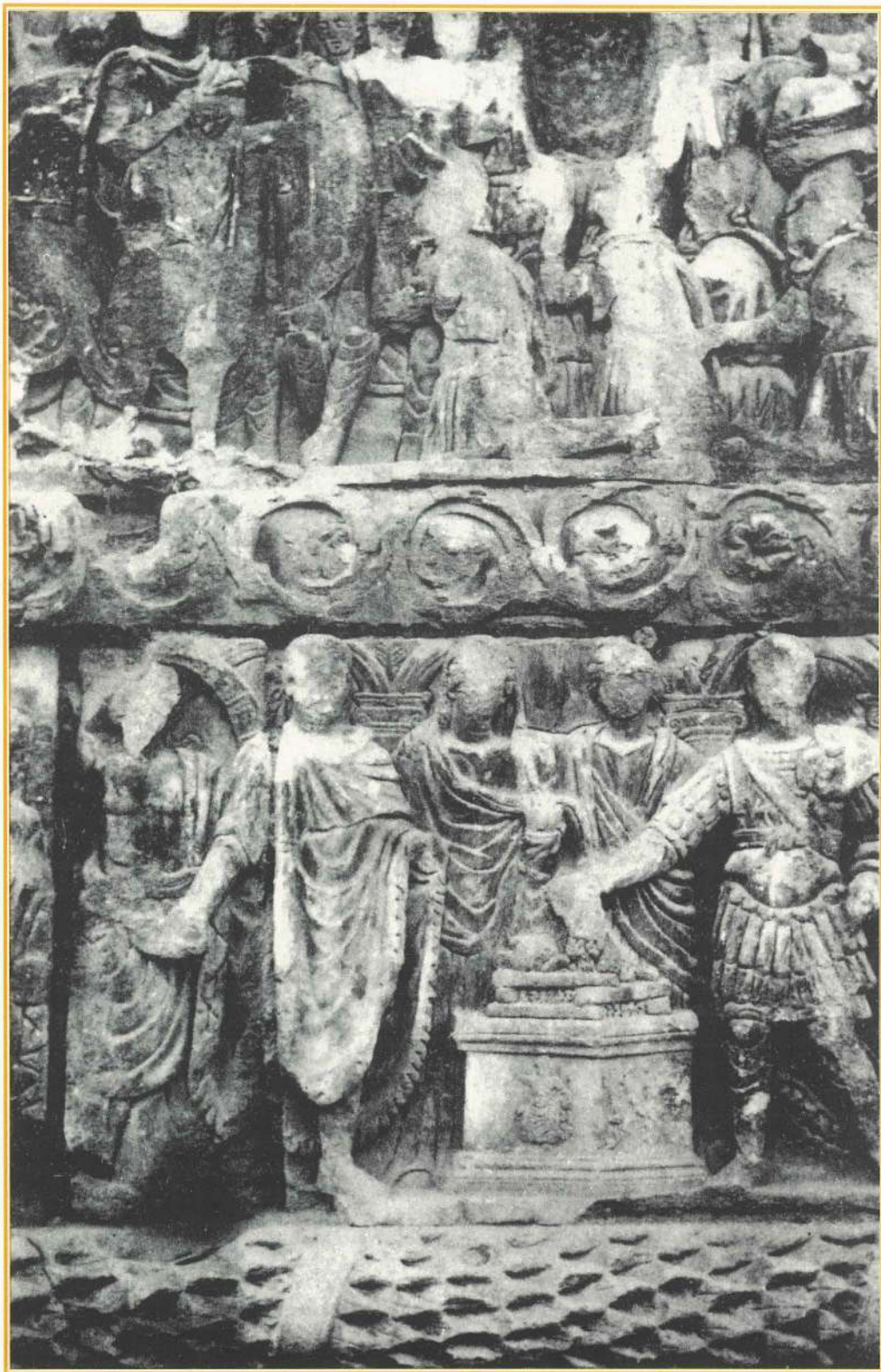
Ο Διοκκλητιανός του εμπιστεύεται το δυτικό τμήμα της Αυτοκρατορίας, με έδρα τα Μεδιόλανα (σημ. Μιλάνο της Ιταλίας), κρατώντας για τον εαυτό του την Ανατολή με έδρα τη Νικομήδεια της Μ.Ασίας, αλλά και τα πρωτεία, έχοντας διακηρύξει ως προσάτη του θεό τον Δία. Επειδή ο Μαξιμιανός θεωρούσε ως προσάτη του τον Ηρακλή, γιο του Δία, η μυθική αυτή πατρική σχέση καθόριζε την ιεραρχική δομή της εξουσίας, αναγνωρίζοντας στον Διοκκλητιανό την πρωτοκαθεδρία του αρχαιότερου.

Έτσι εγκαινιάζεται μια νέα μεταρρυθμιστική περίοδος, βασισμένη στην αρχή μιας ουσιαστικής στρατιωτικής και διοικητικής αποκέντρωσης του αχανούς κράτους.

Η δεύτερη περίοδος της βασιλείας του Διοκκλητιανού αρχίζει με την καθιέρωση της **Τετραρχίας**. Επειδή οι δύο αυτοκράτορες δεν αρκούσαν για την αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων, αλλά και των κινδύνων που απειλούσαν την ακεραιότητα του κράτους, ο Διοκκλητιανός υπέδειξε δύο καίσαρες: τον Μάρκο Φλάβιο Βαλέριο Κωνσταντίο και τον Γάιο Γαλέριο Βαλέριο Μαξιμιανό.

Ο Διοκκλητιανός προσέλαβε τον Γαλέριο, ο δε Μαξιμιανός τον Κωνσταντίο. Με την ίδρυση της Τετραρχίας καθιερώθηκε μια θεολογία πολιτικής σκοπιμότητας και στους πρώτους δόθηκε το προσωνύμιο του Δίου (Jovii), στους δε δεύτερους το προσωνύμιο του Ηρακλείου (Herculii). Έτσι τηρήθηκε με την απονομή των τίτλων η απαραίτητη ιεραρχία και ο Κωνσταντίος, που διορίστηκε πρώτος, θεωρήθηκε ανώτερος του Γαλέριου. Πάντως οι δύο καίσαρες είχαν λιγότερα προνόμια από τους αυτοκράτορες.

Ο Κωνσταντίος ανέλαβε να βοηθήσει τον Μαξιμιανό στη Δύση έχοντας ως έδρα τα Τρέβηρα της Ισπανίας, ενώ ο Γαλέριος τον Διοκκλητιανό στην Ανατολή, χωρίς όμως να γίνει καμία διανομή χωρών. Ο διαχωρισμός αυτός δεν ήταν διασπαστικός. Οι τέσσερις ηγεμόνες αποτελούσαν μια συλλογική Αρχή με ενότητα και σχέση τέτοια, ώστε τα διατάγματα του καθενός είχαν ισχύ και στις επαρχίες των άλλων συναρχόντων. Η προσωπικότητα του Διοκκλητιανού εξασφάλιζε το απαραίτητο κύρος για τη ρύθμιση των γενικών ζητημάτων της Αυτοκρατορίας.

*Souvenir de
Salonique
L'Arc de Triomphe
d'Alexandre le
Grand, après la
restauration.*

L. Molho & Co., Editeurs, Salonique.

Αποψη της Καμάρας, από τα ΝΑ, πριν τις στερεωτικές εργασίες της κορυφής του μνημείου στα 1889. Ο υπότιτλος της carte postale του θεσσαλονικιού εκδότη L.Molho είναι λανθασμένος, αναφέροντάς την ως Αψίδα Θριάμβου του Μ.Αλεξάνδρου (sic) μετά την αναστήλωση! Η φωτογραφία είναι του P.Zepdji, "τραβηγμένη" στα 1882.

Το πρόσωπο όμως που με την παρουσία του σημάδεψε την αναγέννηση της πρωτοκαθεδρίας της Θεσσαλονίκης στη Βαλκανική ήταν ο **Γαλέριος**.

Γεννήθηκε στη Σαρδική το 250 (σημερινή Σόφια, πρωτεύουσα της Βουλγαρίας) από Ιλλυριούς γονείς, καταγόμενους από τη Δακία (σημ. Ρουμανία). Αναγορεύθηκε καίσαρας στη Νικομήδεια της Μ.Ασίας την 1η Μαρτίου του 293 από τον πεθερό του Διοκλητιανό, παίρνοντας για γυναίκα την κόρη του Βαλερία. Στην αρχή χρησιμοποίησε ως έδρα του το Σίρμιο της Παννονίας (σημ. Μητροβίτσα της FYROM), γρήγορα όμως η διορατικότητά του τον οδήγησε στην ανάδειξη της Θεσσαλονίκης σε πρωτεύουσα της επαρχίας του. Η περιφέρειά του περιλάμβανε όλη τη Βαλκανική Χερσόνησο, από το Δούναβη μέχρι την Κρήτη. Η εξωτερική του εμφάνιση ήταν μάλλον απογοητευτική, μιας και παρουσιάζεται σε ιστορικά χρονογραφήματα ως "κοντοειδής, πλατύς, και υπόστραβος".

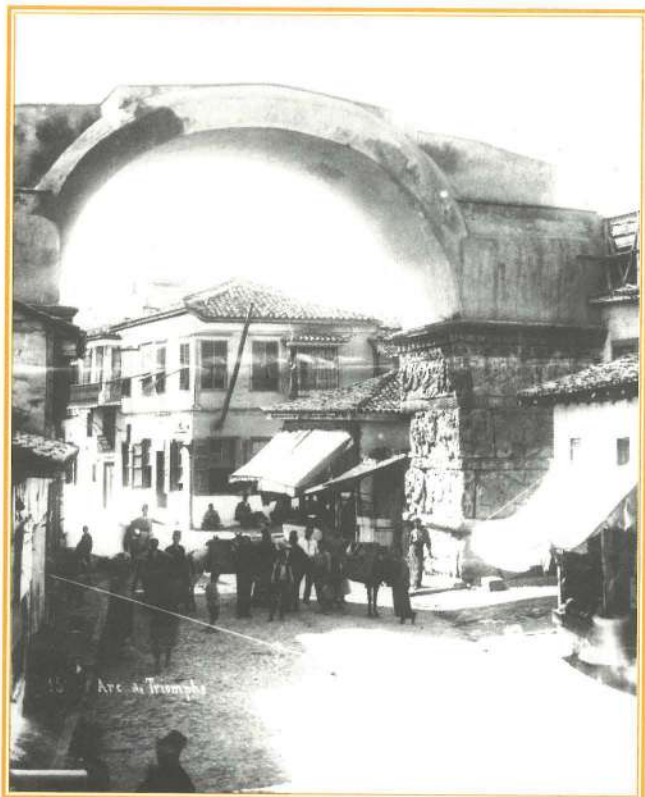
Άξεστος και απαίδευτος, αντιστάθμιζε την παντελή έλλειψη πνευματικών χαρισμάτων με τη στρατιωτική του ικανότητα και ευθύτητα, χαρακτηριστικά που τον έκαναν ιδιαίτερα

αγαπητό στις τάξεις του στρατεύματος. Έτσι οι παραδουνάβιες εκστρατείες του που κράτησαν τέσσερα ολόκληρα χρόνια (293-296) στέφθηκαν με επιτυχία και οι προσαρτημένες παννονικές περιοχές ονομάστηκαν Βαλερία προς τιμήν της συζύγου του. Στην Ανατολή η αρχική του ήπια από τον βασιλιά των Περσών Ναρσή ξεχάστηκε μετά την δεύτερη εκστρατεία του εναντίον τους το 297, η οποία έληξε με τη ολοκληρωτική συντριβή των αντιπάλων. Η διοίκησή του, αν και σκληρή πολλές φορές, χαρακτηρίστηκε από καινοτομίες για βελτίωση των οικονομικών του κράτους, όπως π.χ. ο κεφαλικός φόρος που εφαρμόστηκε στις αστικές περιοχές.

Εκείνο όμως που αμαυρώνει και στιγματίζει ιδιαίτερα τη δράση του Γαλερίου, είναι ο ανελέητος και απίτητος διωγμός των Χριστιανών του έτους 303 σε ολόκληρη την αυτοκρατορική επικράτεια. Ο ίδιος είχε εισηγηθεί στον Διοκλητιανό τον διωγμό, ενοκλημένος από την προσβλητική, κατ' αυτόν, στάση των Χριστιανών να αρνούνται να προσκυνήσουν τους αυτοκράτορες και τους καίσαρες ως θεούς.

Ο ΝΑ πεσσός της Καμάρας, όπως εμφανίζεται στα 1909 σε carte postale του θεσσαλονικιού εκδότη Albert Barzilai. Η φωτογραφία ανήκει στον Μιχαήλ Λιόντα και είναι σύγχρονη της εκτύπωσης της κάρτας.

Αποψη του Τόξου του Γαλέριου, από τα ΝΑ, μετά τις σφωστικές σφωστωτικές εργασίες του μνημείου στα 1889. Η φωτογραφία πάρθηκε από τον θεσσαλονικιό φωτογράφο Paul Zepdji και φαίνεται καθαρά η κυβολιθόσφωστη Εγγνατία οδός χωρίς, ακόμα, τις ράγες του ιππύλατου τραμ.

Οι διωγμοί αυτοί, που ήταν οι αιματηρότεροι όλων, κράτησαν σε πολλές περιοχές μέχρι το 313.

Σ' αυτούς τους διωγμούς μαρτύρησε και ο πολιούχος προστάτης της Θεσσαλονίκης **Άγιος Δημήτριος**, μετά τη νίκη του χριστιανού Νέστορα επί του ειδωλολάτρη Λυαίου, παρουσία, κατά την παράδοση, του ίδιου του Γαλέριου.

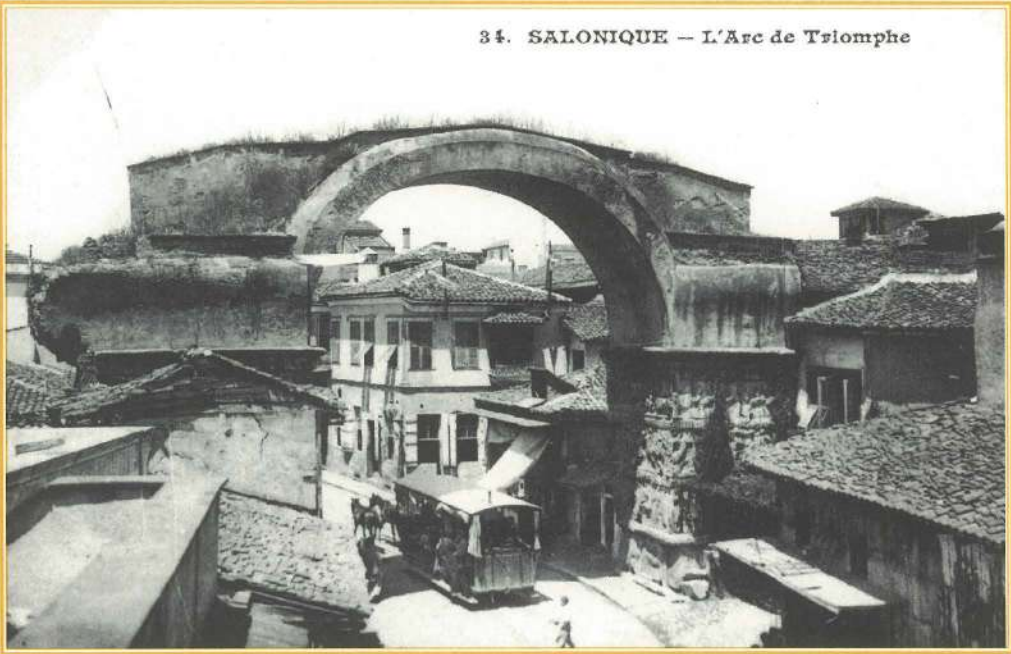
Τελικά ο Γαλέριος ανακηρύχτηκε Αύγουστος (αυτοκράτορας) της Ανατολής μετά την παραίτηση του Διοκλητιανού και του Μαξιμιανού στις 1 Μαΐου 305, ενώ ο Κωνσταντίνος ο Χλωρός στέφθηκε αυτοκράτορας της Δύσης. Μετά το θάνατο του τελευταίου το καλοκαίρι του 306 και την αναταραχή που προκλήθηκε, ανακήρυξε στις 11 Νοεμβρίου 308 Αύγουστο της Δύσης τον φίλο του Λικίνιο. Τον τελευταίο χρόνο της ζωής του τον πέρασε στη γενέτειρά του, βαριά άρρωστος και μεταμελημένος για τη σφαγή των Χριστιανών που ο ίδιος είχε προκαλέσει. Μάλιστα στις 30 Απριλίου, λίγο πριν πεθάνει στη Σαρδική το Μάιο του 311, έχοντας την πεποίθηση ότι η ασθένειά του ήταν κατάρτα του Θεού των Χριστιανών, εξέδωσε διάταγμα

αναστολής των διωγμών και ανεξιθρησκίας, με το οποίο καλούσε τους Χριστιανούς να αναπέμψουν στον Θεό τους δεήσεις υπέρ της σωτηρίας του αυτοκράτορα!

Είναι περίεργο και αξιο ιδιαίτερης μνείας το γεγονός, ότι ο άξεστος και τραχύς αυτός στρατιωτικός προχώρησε σε καινοτόμες κινήσεις ιδιαίτερης πολιτικής σημασίας. Τη μεταφορά της έδρας του στη Θεσσαλονίκη ακολούθησε ένα μεγαλεπήβολο σχέδιο πολεοδομικής ανάπτυξης της πόλης που ολοκληρώθηκε σε λιγότερο από δέκα χρόνια!

Για την ένταξη του μνημειώδους αρχιτεκτονικού συνόλου ήταν αναγκαία η επέκταση της πόλης προς τη ΝΑ πλευρά, στην περιοχή των νεκροταφείων. Έτσι καθαιρέθηκε ένα σημαντικό τμήμα του ΝΑ οχυρωματικού περιβόλου και το εξωτερικό τείχος μετατοπίστηκε παράλληλα σε νέα θέση, κατά μήκος της σημερινής οδού Φιλικής Εταιρείας.

Για την κατασκευή του καινούργιου τείχους χρησιμοποιήθηκαν πέτρες και αρχιτεκτονικά μέλη κατεδαφισθέντων κτιρίων, σαρκοφάγοι, βωμοί και σπόλια.

Αποψη της Καμάρας, από τα ΝΑ, μετά τις στερεωτικές εργασίες του μνημείου στα 1889. Η Εγνατία οδός εμφανίζεται κυβολιθοστρωμένη, με τις ράγες του ιππήλατου ανοιχτού τραμ, σε carte postale της γαλλικής ναυτιλιακής εταιρείας Messageries Maritimes. Ο φωτογράφος της είναι άγνωστος (πιθανόν να είναι ο P.Zepdji) και η λήψη έγινε στις αρχές της δεκαετίας του 1890.

Με την επέκταση αυτή εξοικονομήθηκε ο αναγκαίος χώρος για την ανάπτυξη του νέου ανακτορικού συγκροτήματος.

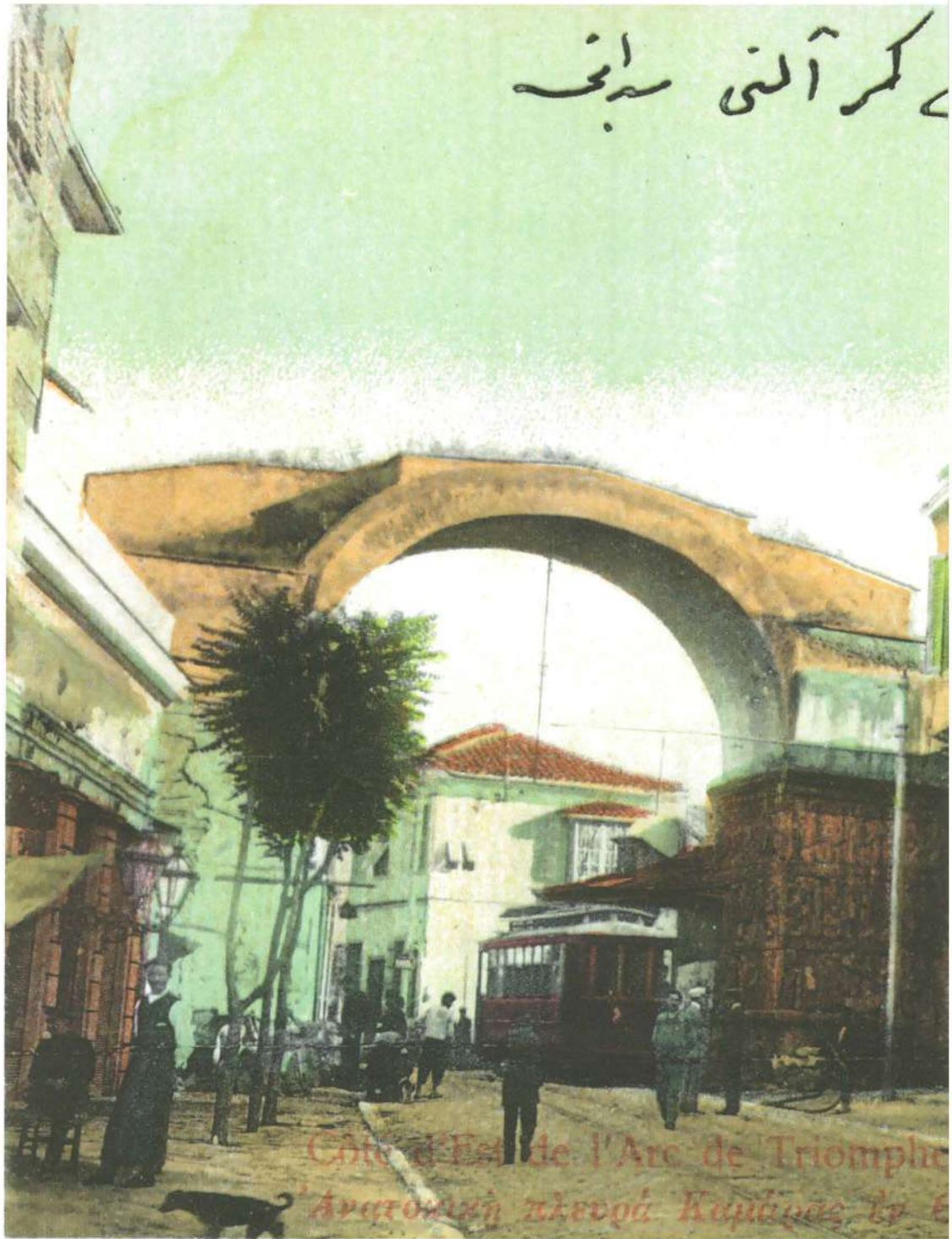
Η αρχιτεκτονική σύνθεση του όλου συγκροτήματος αναπτύχθηκε σε δύο κάθετους άξονες. Ο πρώτος είχε διεύθυνση από τα ΝΔ προς τα ΒΑ και ταυτίζεται με τον άξονα της σημερινής οδού Δημ. Γούναρη, ενώ ο δεύτερος ακολουθούσε τη σημερινή Εγνατία οδό.

Στη συμβολή των δύο αξόνων χτίστηκε ένα Θριαμβικό Τόξο (ένα τμήμα του είναι η σημερινή Καμάρα), χωρίς ιδιαίτερο πρακτικό λόγο, αλλά για να τιμήσει την οριστική νίκη του Γαλέριου εναντίον των Περσών το 197. Η αρχιτεκτονική διάταξη της Αψίδας του Γαλέριου ήταν τέτοια ώστε να διασταυρώνονται στο κέντρο της οι μεγάλες αυτές οδικές αρτηρίες. Η κατασκευή της ορθωνόταν σε δύο παράλληλους τοίχους, μήκους περίπου 37 μ. και πάχους 3,80 μ. Η μεταξύ τους απόσταση ήταν 9 μ. και άφηναν τρία τοξωτά ανοίγματα, ένα μεγάλο στο κέντρο πλάτους 9,70 μ., και δύο μικρότερα στα πλάγια πλάτους 4,85 μ. Με αυτό τον τρόπο όλο το οικοδόμημα στηριζόταν σε σε οκτώ πεσσούς, τέσσερις κύριους κεντρικούς και

από δύο δευτερεύοντες στα πλάγια. Κάτω από το κεντρικό άνοιγμα, ύψους περίπου 12,50 μ., περνούσε η Εγνατία οδός, ενώ τα πλάγια ύψους 6,50 μ. επικοινωνούσαν με τις στοές, που αναπτύσσονταν κατά μήκος της Εγνατίας. Τα δάπεδα των στοών ήταν ψηλότερα από το επίπεδο του καταστρώματος της οδού, διαμορφωμένα ως πεζοδρόμια, από τα οποία κατέβαινε κανείς στο δρόμο με δύο σκαλοπάτια.

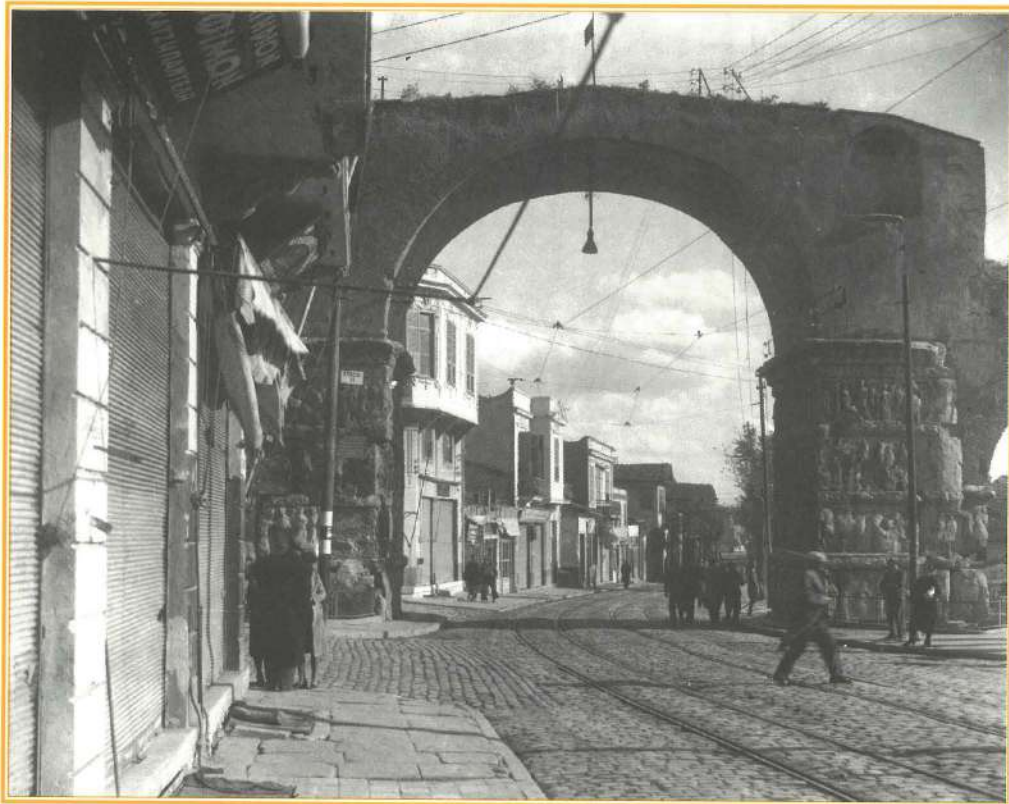
Το κεντρικό τμήμα του οικοδομήματος κάλυπτε ένας τρούλλος που υποστηριζόταν από τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα στις γωνίες. Το ύψος του "κλειδιού" του τρούλλου, δηλαδή η απόσταση του ψηλότερου σημείου του από το επίπεδο της Εγνατίας ήταν περίπου 15 μ. Τα δύο πλευρικά τμήματα στεγάζονταν με απλές καμάρες, χαμηλότερες από τον τρούλλο, αλλά ψηλότερες από τα πλάγια τοξωτά ανοίγματα της τοικοποιίας. Έτσι δημιουργείτε η δεύτερη δίοδος, που έχοντας ως αφετηρία το μεγάλο πρόπυλο των Ανακτόρων, περνούσε κάτω από το τόξο, κάθετα προς την Εγνατία και κατέληγε διαμέσου της πομπικής οδού προς τη Ροτόντα.

کمر آلتی سہاگہ

Αποψη της Καμάρας, από τα ΝΑ, με το ηλεκτροκίνητο τραμ της Εγγυατίας. Η παλιά carte postale ανήκει σε σειρά καρτών του θεσσαλονικιού εκδότη Δημ. Σωνίδα που τυπώθηκε στα 1909, χρησιμοποιώντας σύγχρονα κλισέ του φωτογράφου Μιχαήλ Λιόντα.

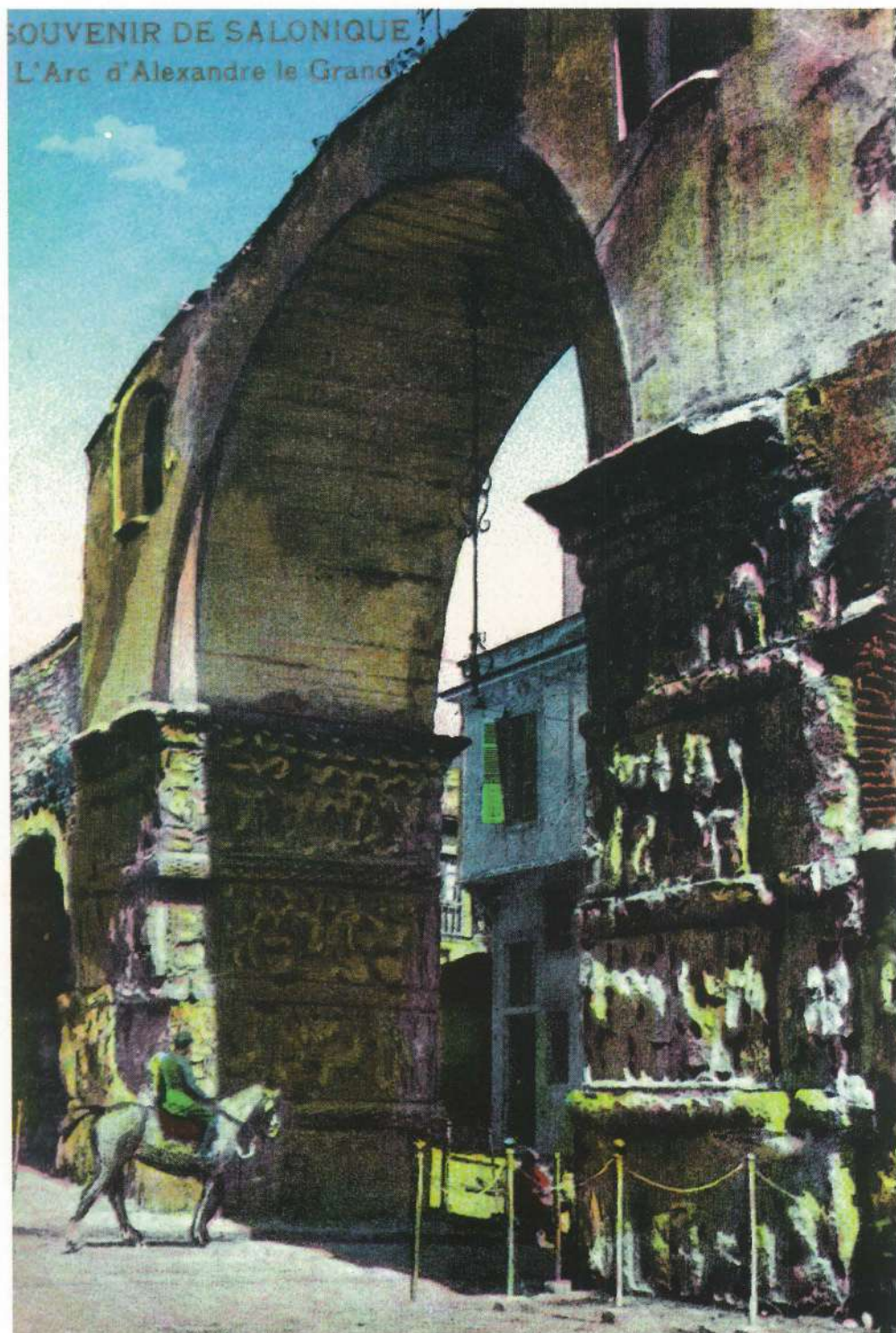
Άποψη της Καμάρας, από τα ΒΑ, σε μεσοπολεμική φωτογραφία.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως η Καμάρα δεν ήταν ένα μεμονωμένο οικοδόμημα: οι ακραίοι ΝΔ πεσσοί ενώνονταν με τον ΒΑ τοίχο του ανακτορικού πρόπυλου, ενώ οι ΒΑ προσαρμόζονταν προς τα πλάγια μέτωπα των στοών της πομπικής οδού. Αλλά πριν μπει κανείς στην πομπική οδό, έπρεπε να περάσει από μια μεγάλη πόρτα, που υπήρχε μεταξύ των δύο δευτερευόντων ΒΑ πεσσών, της οποίας το κατώφλι σώζεται μέχρι σήμερα.

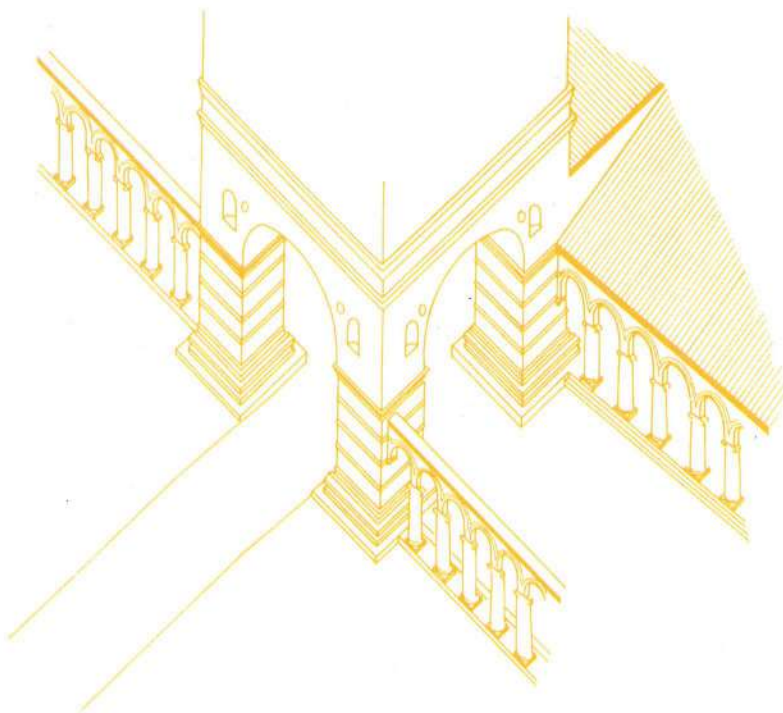
Οι δύο προσόψεις του κεντρικού τμήματος του μνημείου προς τη μια και την άλλη κατεύθυνση της Εγνατίας κατέληγαν σε αετώματα, που οι κορυφές τους, σύμφωνα με σύγχρονες μετρήσεις, πρέπει να απείχαν πάνω από 20 μέτρα από το κατάστρωμα της οδού. Κάτω από τα δύο αετώματα και πάνω από κάθε πεσσό υπήρχε μια κόγχη ύψους 2,23 μ., πλάτους 1,29 μ. και βάθους 0,70 μ. και δίπλα της, στο εσωτερικό, ένα διακοσμητικό άστρο μέσα σε κύκλο,

φτιαγμένο με πλίνθους. Μέσα στις κόγχες υπήρχαν τοποθετημένα αγάλματα, που στη ΝΑ κύρια όψη του μνημείου απεικόνιζαν τον Διοκλετιανό και τον Γαλέριο, ενώ στη άλλη ΒΑ όψη τους συμβασιλεύοντες Μαξιμιανό και Κωνσταντίο.

Η συμβολική αυτή απεικόνιση αντιστοιχούσε στις περιοχές που επόπτευε ο καθένας τους: η κύρια όψη ήταν στραμμένη προς τις επαρχίες που διοικούσαν οι Διοκλετιανός (Ανατολή) και Γαλέριος (Βαλκανική), ενώ η άλλη, στραμμένη ΒΔ, προς εκείνες του Μαξιμιανού (Ιταλία, Αφρική) και του Κωνσταντίου (Γαλατία, Ισπανία, Βρετανία). Οι συμβολισμοί πάντως δεν σταματούν εδώ: η όλη ιδιομορφία της τρουλλοσκέπαστης κατασκευής, στηριγμένης σε τέσσερις κεντρικούς πεσσούς, αντικατόπτριζε την ενότητα των τεσσάρων συμβασιλέων που εγγυώταν πλέον το αρραγές της διακυβέρνησης της Αυτοκρατορίας, εξασφαλίζοντας τη σταθερότητα της οικομένης.

Άποψη της Καμάρας, από τα ΒΑ, σε carte postale του θεσσαλονικιού εκδότη Hananel Naar, τυπωμένη στο Μιλάνο το 1910. Φαίνεται καθαρά η περιφραγή που τοποθετήθηκε για την προστασία των αναγλύφων της κάτω ζώνης του ΝΑ πεσσού.

*Μερική αξονομετρική αναπαράσταση της αρχικής κατάστασης του Θριαμβικὸν Τόξον του Γαλέριου
(καθηγ. Γ.Βελένης, 1979)*

Οι τέσσερις πεσσοί ήταν χτισμένοι στον πυρήνα τους με μεγάλα χοντρά μάρμαρα από παλιότερα μνημεία, δεμένα ακατάστατα με ισχυρή ασβεστοκονία. Ο πυρήνας αυτός ήταν επενδεδυμένος από άλλα μάρμαρα και πλάκες, τοποθετημένα εναλλάξ οριζόντια και κάθετα. Πάνω από αυτό το τελείωμα της όψης ήταν προσαρμοσμένες οι μαρμαρίνες τελικές πλάκες με τις ανάγλυφες παραστάσεις. Για το χτίσιμο του υπολοίπου μνημείου χρησιμοποιήθηκαν ακανόνιστες πέτρες με ισχυρό συνδετικό κονίαμα και επένδυση με τούβλα (διαστάσεων 38x25x33 εκ.) πάχους 70 εκ. Οι εξωτερικές επιφάνειες, πλην των τεσσάρων κεντρικών πεσσών, καλύπτονταν με ορθομαρμαρώσεις ή ψηφιδωτά ή χρωματιστά κονιάματα, για την καλύτερη αισθητική απόδοση του συνόλου.

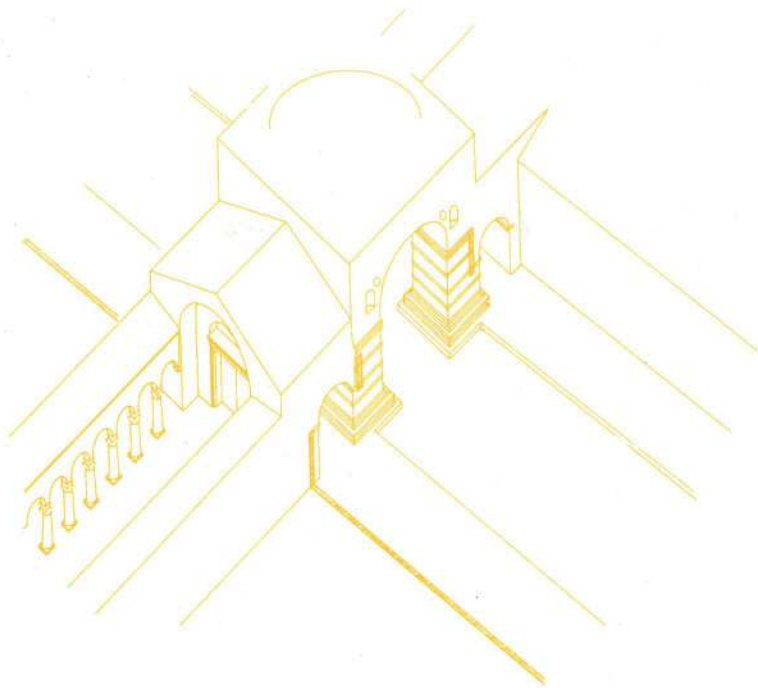
Παρατηρώντας την Καμάρα, όπως σώζεται μέχρι σήμερα, ο θεατής εντυπωσιάζεται από το εξαιρετικά μεγάλο άνοιγμα (9,70 μ.) του κεντρικού τόξου, που δε συναντάται σε κανένα άλλο αντίστοιχο μνημείο του ρωμαϊκού κόσμου.

Αξιοπρόσεκτο στοιχείο της αναπαράστασης του μνημείου είναι η ύπαρξη του κεντρικού τρούλλου με τα τέσσερα γωνιακά σφαιρικά τρίγωνα, που δημιουργούνται από τον ευφυή τρόπο στήριξής του πάνω στους τέσσερις πεσσούς.

Επίσης η εκτεταμένη χρήση τούβλων, τόσο ως δομικό υλικό αλλά και ως διακοσμητικό, που παραπέμπει στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, όταν πλέον η χρήση τους ως οικοδομικό υλικό θα καθιερωθεί.

Φεν είναι επιστημονικά γνωστό πότε ακριβώς το Τόξο του Γαλέριου και τα υπόλοιπα κτίρια της στοάς και των ανακτόρων καταστράφηκαν, ώστε σήμερα να έχουμε μόνο τη σωζόμενη Καμάρα και τη Ροτόντα. Το σίγουρο είναι πως ακολούθησαν τη μοίρα της Θεσσαλονίκης, όσον αφορά τις αναγκαστικές μεταμορφώσεις της πόλης από σεισμούς, πυρκαγιές, λεηλασίες, εξεγέρσεις και πολέμους.

Κάποιες όμως πληροφορίες που έχουμε από ιστορικά κείμενα για τη σεισμική δραστηριότητα της περιοχής, μας επιτρέπει

Μερική αξονομετρική αναπαράσταση του Θριαμβικού Τόξου του Γαλέριου, μετά την ανακατασκευή του, στα παλαιохριστιανικά χρόνια (καθηγ. Γ.Βελένης, 1979)

να εικάσουμε ότι ο σεισμός των 6,6 της κλίμακας Richter το έτος 620 ήταν για τη Θεσσαλονίκη καθοριστικός όσον αφορά το μνημειακό της χαρακτήρα και αίγλη. Τότε καταστράφηκαν τμήμα των ανακτόρων του Γαλέριου, δημόσια κτίρια, η Αγορά, οι στοές και οι αίθουσες γύρω από το Τόξο, καθώς και η θολωτή Θριαμβική Αψίδα.

Τα μάρμαρα και οι λίθοι των ερειπίων χρησιμοποιήθηκαν για τη στερέωση των τειχών και των πυλών τους που επίσης γκρεμίστηκαν με τον σεισμό.

Οι πρώτες καταγεγραμμένες στερεωτικές εργασίες έγιναν στο μνημείο το 1889 από τους Οθωμανούς.

Τότε στερεώθηκαν τα άνω τμήματα της πλινθοδομής με ασβεστοκονίαμα και ομαλοποιήθηκε η επίστεψή του, ώστε να μη κινδυνεύουν οι περαστικοί από τα αποκολλημένα τμήματα μαρμάρων και πλίνθων.

Άρθρα των εφημερίδων της εποχής αναφέρουν ατυχήματα και βαρείς τραυματισμούς πολιτών από πτώσεις λίθων.

Έτσι, με εντολή του Βαλή της πόλης Γκαλίμπ

Πασά, η Δημαρχία προχώρησε στις απαραίτητες εργασίες σκοπεύοντας να απαλλάξει γρήγορα το μνημείο από τις παράγκες και τα προσκείμενα παραπήγματα, ώστε να αναδειχτούν καλύτερα οι ανάγλυφες παραστάσεις του.

Προς την κατεύθυνση αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι προσπάθειες και το κύρος των προκρίτων της Ελληνικής Κοινότητας, μιας και οι περισσότερες όμορφες συνοικίες ήταν χριστιανικές.

Όμως η καταστροφική πυρκαγιά του κέντρου της Θεσσαλονίκης στις 22 Αυγούστου 1890 ανέστειλε κάθε απόπειρα καθαρισμού του περιβάλλοντα χώρου, αλλάζοντας τις πολεοδομικές προτεραιότητες της πόλης.

Εκείνο που εντυπωσίαζε όλους τους περιηγητές, που επισκέφθηκαν τους περασμένους αιώνες τη Θεσσαλονίκη, ήταν οι ανάγλυφες σωζόμενες παραστάσεις της Καμάρας. Η εικονογράφηση αναπτύσσεται σε ζώνες, από τέσσερις στις τρεις κύριες πλευρές κάθε πεσσού και από δύο σε κάθε πλευρά που βρίσκεται απέναντι από τους δευτερεύοντες πεσσούς.

Προσπάθεια αξονομετρικής αναπαράστασης του χιτριάκου συνόλου, στην αρχική του κατάσταση, με την αίθουσα των ψηφιδωτών και τη Ροτόντα

Η πρώτη επάνω ζώνη έχει ύψος 1,00 μ., ενώ οι επόμενες μέχρι κάτω περίπου 1,20 μ. η καθεμία. Οι ζώνες αυτές χωρίζονται από ζωνάρια σαν μαζιλάρια, διακοσμημένα είτε με πλοχμούς από δαφνόφυλλα, δεμένους ανά διαστήματα με ταινίες, είτε με γιρλάντες κλαδιών και λουλουδιών. Στο πάνω μέρος ο διάκοσμος τελειώνει με έναν κοσμήτη (γείσο) από κυμάτια, ανθέμια και ρόδακες. Στο κάτω μέρος η τελευταία ζώνη των αναγλύφων "πατάει" στη βάση κάθε πεσσού, που σε εγκαρσία τομή θυμίζει βάση ιωνικού κίονα. Η προσπάθεια αφήγησης, εκ μέρους των Ελλήνων μαρμαρογλυπτών της Καμάρας, ορισμένων θεματικών ενοτήτων σε κάθε ζώνη, επέβαλλε πολλές φορές την παράβλεψη της αναλογικής απεικόνισης των μορφών. Έτσι βλέπουμε άλογα μικρότερα σε ύψος από τις ανθρώπινες μορφές που βρίσκονται δίπλα τους ή ελέφαντες και καμήλες ίδιου ύψους με τα άλογα. Είναι ξεκάθαρη η ελληνιστική αποτύπωση και η αναφορά με ελληνικά ονόματα στις παρουσιαζόμενες μορφές: Οικουμένη, Ποταμός Τίγρης. Δυστυχώς από τους δύο άλλους κεντρικούς πεσσούς δεν σώζεται τίποτα, ούτε ως πληροφορία, αναφορικά με τη θεματολογία του διακόσμου τους. Εικάζεται από ειδικούς επιστήμονες ότι αναφερόντουσαν στις νικηφόρες μάχες της Μηδίας και στο μεγαλείο της δόξας των τεσσάρων ηγεμόνων.

επιγραμματικά σας δίνουμε τη θεματολογία που αναπτύσσεται στους δύο σωζόμενους κεντρικούς πεσσούς, τον πρώτο (ή ΝΔ) προς τη σημερινή Εγγατία και τον επόμενο (ή ΒΑ) προς τη Ροτόντα. Η αναφορά των παραστάσεων των ζωνών γίνεται από

πάνω προς τα κάτω και κυκλικά, σύμφωνα με τη φορά των δεικτών του ρολογιού.

ΝΔ πεσσός

- Βωμός με ασπίδα, Νίκες, Αμαζόνες
- (Τελείως κατεστραμμένη)
- Η Νίκη στεφανώνει τον Γαλέριο
- Μάχη με έφιππο τον Γαλέριο στο κέντρο
- Αιχμαλωσία του χαρεμιού του Πέρση βασιλιά Ναρσή
- Νίκες (τελείως κατεστραμμένη)
- Άφιξη του Γαλέριου στην αρμενική πόλη Έριζα
- Μάχη κατά των Περσών με έφιππο τον Γαλέριο στο κέντρο
- Θριαμβική παράσταση της Τετραρχίας
- Φτερωτές Νίκες σε κόγχες
- Δημηγορία του Γαλέριου προς τους Δάκες
- Ο Γαλέριος δέχεται τον Αφαρβάν, πρέσβη του πέρση βασιλιά Ναρσή
- Θυσία προς τους θεούς από τον Διοκλητιανό και τον Γαλέριο
- Πρεσβεία Περσών φέρνει δώρα στον αυτοκράτορα

ΒΑ πεσσός

- Σκηνή μάχης στη χώρα των Κούρδων
- Έξοδος αιχμαλώτων από μια Ασσυριακή πόλη
- Ειρηνική υποδοχή του αυτοκράτορα σε κατακτημένη περιοχή
- Πομπή ζώνων για θυσία (τελείως κατεστραμμένη)
- Έκφραση επιείκας του αυτοκράτορα προς τους πιτημένους
- Ίδια παράσταση με την προηγούμενη, αντίθετης όμως φοράς κίνησης
- Ομάδα αιχμαλώτων γυναικών
- Πομπή ζώνων (τελείως κατεστραμμένη)
- Καμήλες με λάφυρα (τελείως κατεστραμμένη)
- (Τελείως κατεστραμμένη)

- Μάχη ιππέων στη Μεσοποταμία
- Αιφνιδισμός των αντιπάλων από ρωμαίους ιππείς
- Πέρσες προσπαθούν να διαβούν τον ποταμό Τίγρη
- Γυναικεία μορφή στα αριστερά (τελείως κατεστραμμένη)

Σήμερα πλέον ελάχιστες παραστάσεις είναι ευδιάκριτες, μιας και η ατμοσφαιρική ρύπανση και ο ανθρώπινος παράγοντας επιδεινώσαν σημαντικά την ανεπανόρθωτη φθορά του μνημείου. Οι φιλότιμες προσπάθειες των αρχαιολόγων και των τεχνικών δεν στάθηκαν αρκετές τα τελευταία χρόνια για να αποτρέψουν την "γυμνοποίηση" των μαρμάρινων αναγλύφων και την καταστροφή τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι πλήρης σειρά φωτογραφιών των αναγλύφων της Καμάρας υπάρχει σήμερα στο Γερμανικό αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Ρώμης, "τραβηγμένες" τον περασμένο αιώνα από τον **Paul Zepdji**.

*Η ΝΑ πλευράς του ΝΑ πεσσού.
Η χαμηλότερη ζώνη παριστάνει μια πρεσβεία Περσών να φέρνει δώρα στον Αυτοκράτορα, ενώ στην επόμενη ζώνη οι Διοκλητιανός και Γαλέριος προσφέρουν θυσία στους προστάτες θεούς τους.*

Πιο πάνω ο Γαλέριος δέχεται την πρεσβεία του Αφραβάν, φίλου του βασιλιά των Περσών Ναρσή και στην ψηλότερη ζώνη απεικονίζεται ο Γαλέριος να απευθύνει λόγο (να δημηγορεί) σε Δάκες στρατιώτες.

Η μεσοπολεμική carte postale ανήκει σε σειρά του Θεσσαλονικιού φωτογράφου και εκδότη Λυκίδη.

Παρ' όλα αυτά η Καμάρα και η περιοχή της παραμένει σταθερά όλα τα χρόνια χώρος συνάντησης και rendez-vous, χωρίς κανένα απολύτως κίνδυνο παρανόησης. Κάτι αντίστοιχο με τα μεσαιωνικά beffroi της Δυτικής Ευρώπης. Ίσως και ο Γαλέριος γι' αυτό ακριβώς τον λόγο να την έφτιαξε: για να εξασφαλίσει στα σίγουρα το δικό του ραντεβού με την Ιστορία της Θεσσαλονίκης, της πρωτεύουσά του, της πρωτεύουσας των Βαλκανίων.

Οι φωτογραφίες και οι παλιές cartes-postales που συνοδεύουν το άρθρο προέρχονται από την προσωπική συλλογή του συγγραφέα και δεν επιτρέπεται η καθ'οιονδήποτε τρόπο αναπαγωγή τους, ηλεκτρονική ή εκτυπωτική, χωρίς την έγγραφη άδειά του.

